

De spelregels zijn veranderd

De economische crisis verloopt anders dan verwacht. Zowel de val als de wederopstanding zijn scherper en sneller dan voorzien. Dat komt door de toegenomen globalisering en door een arbeidsmarkt die anders reageert dan vroeger.

Lehman Brothers viel op de maandag voor Prinsjesdag in 2008. Daarmee waren de voorspellingen van het kabinet op die dag te optimistisch. Dat gold zeker toen in de weken nadien de ene overheid na de andere, de ene bank na de andere moest redden.

De werkloosheidsvoorspellingen zijn in 2009 in korte tijd omhoog geschoten om vervolgens weer snel naar beneden te komen. Dat is in de tabel zichtbaar voor 2009 en vooral voor 2010. In december 2008 werd na maanden van problemen op de financiële markten een werkloosheid verwacht van 6,5 procent voor 2010. De forse productie- en omzetzdalingen waren in de eerste kwartalen van vorig jaar aanleiding voor het CPB om in maart en juni 2009 de werkloosheid naar boven bij te stellen. In de MEV 2010 wordt het CPB al een stuk optimistischer en in december zijn de werkloosheidscijfers eigenlijk weer terug waar ze eind 2008 stonden.

Wat is er aan de hand dat de toekomst anders uitpakt dan aanvankelijk werd verwacht? Er zijn twee mogelijke redenen waarom de voorspellingen in het afgelopen jaar voortdurend werden bijgesteld. Ten eerste is de werking van de economie veranderd en daarom zijn de ervaringen uit het verleden niet meer relevant voor een voorspelling van de toekomst. Dat is, zoals verderop in dit artikel wordt betoogd, het geval met de arbeidsmarkt.

Ten tweede zijn de bewegingen in de internationale handelsstromen heftiger dan tevoren. Voorspellingen hangen af van de verwachte ontwikkeling in de exogene variabelen. Voor de Nederlandse economie is de ontwikkeling van de relevante wereldhandel een cruciale exogene variabele. De wereldhandel is vorig jaar in een enorm diep dal gekomen en is daar vervolgens weer snel uitgekrabbeld. De kredietcrisis was aanleiding voor die vrije val, maar de diepte van de duikeling en de snelle wederopleving heeft alles te maken met de sterkere verwevenheid van de landen met elkaar. Met globalisering dus.

Het acute handelsinfarct

Volgens het Planbureau betekent een procent toename in de groei van de relevante wereldhandel een toename van de economische groei van 0,33 procent. In de derde kolom van de tabel staan de

veronderstellingen gemaakt over de groei van de relevante wereldhandel in 2010. Een hogere groei van de relevante wereldhandel betekent lagere werkloosheid.

Volgens Richard Baldwin (2009) klapte tussen het derde kwartaal van 2008 en het tweede kwartaal van 2009 de wereldhandel eerst in elkaar om vervolgens weer relatief snel uit het dal te kruipen. De instorting van de wereldhandel in die periode is de diepste sinds de Tweede Wereldoorlog. In een paar kwartalen is de wereldhandel met twintig tot dertig procent gedaald voor praktisch alle landen van de wereld. Maar de opleving kwam verbazingwekkend snel. De val was zo diep omdat hij opvallend synchroon liep voor alle 104 landen van de wereld waarvoor de WTO handelscijfers verzamelt.

De klap was vooral geconcentreerd bij fabrikaten en grondstoffen. De gezamenlijke instorting is toe te schrijven aan de groei van internationale productieketens in de afgelopen decennia. Zoals bekend zijn in het recente verleden de internationale handelsstromen veel sterker gegroeid dan de wereldproductie. De index van de verhouding tussen de totale wereldimporten en de totale wereldproductie stond op zeventig in het begin van de jaren negentig en is gestegen tot boven de honderd in het begin van deze eeuw. Die buitenproportionele groei in de internationale handel komt omdat de productie steeds meer geografisch ontbundeld wordt. Onderdelen van de productie van eenzelfde product worden in steeds meer aparte onderdelen in steeds meer verschillende landen gefabriceerd. Meer dan ooit zijn landen in deze productieketen aan elkaar geklonken.

Door de kredietcrisis ontstond er bij consumenten en bedrijven een grote onzekerheid over de toekomst en dat veroorzaakte een terughoudendheid in hun bestedingen. Er werd minder uitgegeven aan uitstelbare bestedingen, zeg maar duurzame consumptiegoederen en investeringsgoederen. Deze vraaguitval breidde zich vervolgens uit over praktisch alle landen van de wereld. Die trokken elkaar cumulatief de diepte in, en kwamen daar ook gezamenlijk weer relatief snel uit.

Arbeid houdt in

Er is ook iets veranderd op de arbeidsmarkt. In de loop van het jaar 2009 werd steeds duidelijker dat de voorspelling van het CPB wat betreft werkloosheidsgroei niet zouden worden gehaald. Er werd gezegd: na de zomer komt de klap. Dat gebeurde echter niet. Waarom heeft een dramatisch inzakken van de binnenlandse productie niet meer invloed

JULES THEEUWES

Wetenschappelijk directeur SEO Economisch Onderzoek

Tabel 1

Werkloosheidsvoorspellingen en verwachte groei wereldhandel.

CPB publicatie		Voorspelling werkloosheidspercentage		Verwachte groei relevante wereldhandel
	Datum	2009	2010	2010
CPB Nieuwsbrief	december 2008	4,5	6,5	3
CEP 2009	maart 2009	5,5	8,75	1,5
CPB Nieuwsbrief	juni 2009	5,5	9,5	1,75
MEV 2010	september 2009	5,25	8	2,5
CPB Nieuwsbrief	december 2009	5	6,5	7,5

Bron: CPB

op de werkloosheid? Er wordt vaak gewezen naar de grotere invloed van mensen met flexibele contracten, zoals uitzendwerk, inval-en oproepcontacten, vakantiebanen en zzp'ers. Die verdwijnen in een aanzettende laagconjunctuur als eerste van de arbeidsmarkt en hun verlies aan werk en inkomen is niet terug te vinden in de werkloosheidscijfers. Dat klopt, maar dat was in de jaren negentig ook al zo. Volgens het CBS zijn er nu procentueel minder flexibele werkers dan eind jaren negentig: tien versus veertien procent van de werkzame beroepsbevolking. Maar ondertussen groeide het aantal zzp'ers van zes naar negen procent van de beroepsbevolking (Kösters, 2009). De som van flexibele krachten en zzp'ers als percentage van de werkzame beroepsbevolking is, op basis van eigen berekeningen, tussen de jaren negentig en nu licht gestegen van zeventien naar negentien procent. Dit is onvoldoende om te verklaren waarom de werkloosheid zich vorig jaar zo verrassend langzamer ontwikkelde dan werd verwacht.

Er is een andere reden. In een periode van laagconjunctuur vertraagt het aanbod van arbeid en gaat de daling van de vraag naar arbeid niet helemaal mee met de daling in productie. Het aanbodeffect wordt het ontmoedigde-werkereffect genoemd. Het vraageffect staat bekend als arbeid oppotten. Zonder die effecten zou de werkloosheid harder stijgen. De stelling hier is dat beide effecten op de huidige arbeidsmarkt een veel sterkere invloed hebben dan in vorige decennia. Het ontmoedigde-werkereffect houdt in dat bij het slechter worden van de vooruitzichten op de arbeidsmarkt het aanbod minder wordt. Ontmoedigde-werkereffecten doen zich voor bij groepen die op de schopstoel zitten als het gaat om al dan niet te participeren op de arbeidsmarkt. Meestal worden dan jongeren, herintredende vrouwen en oudere werknemers genoemd. De hoogte van het huishoudelijk inkomen is een belangrijk motief om in een laagconjunctuur niet toe te treden tot de arbeidsmarkt of eerder uit te treden. Hoe hoger het inkomen dat in het huishouden aanwezig is, hoe makkelijker de beslissing om zich niet aan te bieden op de arbeidsmarkt. In de loop van de jaren is het reële beschikbaar huishoudinkomen toegenomen en dat betekent dat de ontmoedigde werkers zich steeds meer kunnen permitteren om hun aanbod uit te stellen. Maar misschien nog belangrijker is het sterker worden van het arbeidsoppoteffect. Dit houdt in dat werkgevers in een laagconjunctuur vasthouden aan hun werknemers. Dat is een bekend fenomeen. De hypothese is dat de werkgevers dit effect in deze crisis sterker hebben aangezet dan ooit tevoren. Al jarenlang daalt de groei van het arbeidsaanbod gestaag en in de toekomst wordt de beroepsbevolking zelfs kleiner. Het gevaar om bij een opleving van de economie niet meer aan geschikte medewerkers te kunnen komen, is iets waar werkgevers rekening mee moeten houden. Er is alle reden om in een krimpende arbeidsmarkt vast te houden aan waardevolle werknemers. Het gebruik van de deeltijd-WW is daar mogelijk een indicatie van. De toename van de werkloosheid is momenteel minder toe te schrijven aan een toename van de kans op baanverlies dan aan het kleiner worden van de kans om als werkloze een baan te vinden (Theeuwes, 2009). Bedrijven houden vast aan de werknemers die ze hebben waardoor de instroom in de werkloosheid minder hard gaat. Ze nemen echter ook geen nieuwe mensen meer aan, waardoor de uitstroom uit de werkloosheid inzakt.

Nieuwe spelregels

Twee lessen kunnen hieruit worden getrokken. Vroeger hing de uitvoer van Nederland nog in belangrijke mate af van wat er aan deze of de andere kant van de Atlantische Oceaan gebeurde. Ofwel de Amerikaanse economie was de economische motor en trok Nederland uit het dal; ofwel de Duitse economie aan deze kant van de oceaan deed het opkrikende werk. Zo simpel is de wereld niet meer. De grotere omvang van de handelsstromen en de sterke synchronisatie tussen alle landen van de wereld betekent dat de open Nederlandse economie in de toekomst tegelijkertijd meer last krijgt van de grote en heftige neerwaartse bewegingen maar vervolgens baat heeft bij de snelle opleving. De grote slingerbeweging van de jaren 2009 en 2010 is een illustratie van wat mogelijk in de toekomst vaker kan gebeuren. De tweede les houdt in dat de daling in de productie zich steeds minder zal vertalen in een stijging van de werkloosheid. Zowel aan de aanbodkant als aan de vraagkant komen er steeds sterkere ontwikkelingen die een toename van de werkloosheid afremmen. Er zijn wel grenzen aan hoelang huishoudens hun aanbod kunnen uitstellen en werkgevers hun werknemers kunnen vasthouden. Die strategie lukt alleen maar als de conjuncturele inzinking relatief kort is en de opleving snel in zicht komt. Dit sluit dan aan bij de verwachting over de effecten van een toegenomen lotsverbondenheid van de wereld.

LITERATUUR

- Baldwin, R. (red.) (2009) *The great trade collapse: causes, consequences and prospects*. www.voxeu.org/index.php?q=node/4297.
 Kösters, L. (2009) Sterke groei zelfstandigen zonder personeel. In: CBS, *Sociaaleconomische trends*, 3e kwartaal, Voorburg: CBS, 7-10.
 Theeuwes, J. (2009) Werkloos worden en werk vinden. *ESB*, 94(4573); 721. S 1916